

Фонд
Демократичні ініціативи
імені Ілька Кучеріва

МІЖНАРОДНИЙ
ФОНД
ВІДРОДЖЕННЯ

Фонд "Демократичні ініціативи ім. Ілька Кучеріва" • Київ • 2022

ОЦІНКА ПОТРЕБ ТА ОЧІКУВАНЬ ВІД МАЙБУТНЬОГО ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ ТА БІЖЕНЦІВ

Дослідження проведено за підтримки Міжнародного Фонду "Відродження"

ЗМІСТ

Вступ

Методологія дослідження

1. Евакуація людей з небезпечних місць

- 1.1. Переселення в межах України
- 1.2. Евакуація за кордон

2. Оцінка психоемоційного стану внутрішньо переміщених осіб та біженців

- 2.1. Загальна ситуація з психоемоційним станом
- 2.2. Зміни психоемоційного стану

3. Оцінка потреб внутрішньо переміщених осіб та біженців

- 3.1. Фінансовий стан внутрішньо переміщених осіб
- 3.2. Запити стосовно працевлаштування
- 3.3. Забезпечення житлом
- 3.4. Пошук життєво необхідної інформації

4. Очікування від майбутнього та оцінка перспектив

5. Оцінки державної підтримки переселенців

- 5.1. Робота органів місцевої влади з розміщення внутрішньо переміщених осіб та надання їм підтримки
- 5.2. Можливості переміщення бізнесу в умовно безпечні регіони України

6. Неприятливі та потенційно несприятливі ситуації стосовно розміщення внутрішньо переміщених осіб

Висновки та рекомендації

ВСТУП

З початком російського повномасштабного вторгнення, за приблизними оцінками, своє місце проживання змінило [понад 10 мільйонів](#) українців. Частина з них виїхала за кордон, однак більшість – залишилася в Україні, хоч і переїхала до умовно безпечних регіонів.

Такі масштаби переселення, до того ж посилені стресом від війни та економічними проблемами, формують перед Україною гуманітарний виклик, з яким вона ще не стикалась у сучасній історії. Саме тому необхідним є як швидкий оперативний аналіз стосовно визначення ключових потреб внутрішньо переміщених осіб (ВПО) та біженців, так і глибинні стратегічні дослідження з рекомендаціями довготермінового розв'язання проблеми. Цей аналітичний звіт є варіантом швидкого аналізу і розрахований на підготовку рекомендацій з часткового вирішення проблеми у короткостроковій перспективі, що не знімає актуальності глибинних і масштабних досліджень у майбутньому.

Звіт фокусується переважно на проблемах та запитах внутрішньо переміщених осіб, оскільки наявної інформації про біженців за кордоном недостатньо для систематизації даних. До того ж проблеми та запити можуть вельми відрізнятись залежно від країни розміщення.

МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

Під час дослідження було проведено 15 фокус-групових досліджень (5 із внутрішньо переміщеними особами в умовно безпечних регіонах України, 5 із представниками органів місцевої влади в умовно безпечних регіонах України, 5 з українськими біженцями в країнах Європи) та 6 глибинних напівструктурованих інтерв'ю з волонтерами, активістами та представниками місцевих органів влади. Фокус-групи проводились як онлайн через сервіси відеозв'язку, так і наживо.

Фокус-групи та глибинні інтерв'ю проводились впродовж березня-квітня 2022 року відповідно до гайдів (путівників), які були розроблені у кількох версіях для кожної з цільових груп (додатки №1, №2, №3). Респондентам гарантувалась конфіденційність. Аудіозаписи фокус-групових дискусій та інтерв'ю було транскрибовано у текстовий формат із вилученням персональних даних. Всі наведені цитати знеособлені для неможливості ідентифікувати респондента.

Усі рекомендації будуються на основі даних, зібраних під час дослідження і не обов'язково відображають погляди виконавця дослідження.

1. ЕВАКУАЦІЯ ЛЮДЕЙ З НЕБЕЗПЕЧНИХ МІСЦЬ

Більшість респондентів, які поділились своїми спогадами про психоемоційний стан напередодні російського вторгнення, відчували тривогу, невизначеність, однак мало хто уявляв такого масштабу бойових дій. Частина респондентів визнає, що ставилася легковажно до ймовірного початку війни, попри численні сигнали та попередження.

ФГД-5_Ір: Ещё за неделю, как всё началось, уже было понятно, что ситуация непростая, но мое к ней отношение было легкомысленное. Я недооценивала весь масштаб трагедии, который может быть, я не собирала вещи, не собирала документы. Это было такое моё отрицание и неприятие ситуации.

ФГД-11_Ол: Я в Норвегии. ... До останнього дня я не вірила у реальність війни. Я вважала, що в 21 столітті віна неможлива. Але коли все почалося, я вважала, що війна не буде у таких формах: з безліччю вбитого цивільного населення, величезними руйнуваннями міст і сіл та широкомасштабним вторгненням. Я вважала, що це, швидше, спосіб політичного тиску з боку Росії. 23 лютого я займалася своїми повсякденними справами. Мене дуже дивувало, що люди довкола сильно панікували і, мабуть, вже готувалися покидати Київ. Але за місяць до цих подій в мене почалася безпричинна тривожність. Я намагалася знайти причину такого стану, але не змогла.

1.1. Переселення в межах України

Респонденти загалом мають різний досвід та причини евакуації. **Значна частина з них евакуювались у складних умовах, коли в їхніх населених пунктах точилися бойові дії.** При цьому тут можна виокремити дві категорії респондентів: ті, які виїжджали з населених пунктів у перші дні (а то і години війни), та ті, які не змогли довше перебувати у населеному пункті, з огляду на небезпеку чи неможливість проживати в такому стані.

ФГД-1_ЧЗ. Ми з Херсонської області. Були у Києві в лікарні 23 лютого на обстеженні, 24 лютого повинні були їхати додому, але прокинулися від вибухів. Ми поїхали додому, але по дорозі нам сказали, що в нас уже іде бій. Ми живемо недалеко від Криму і там вже був бій. Тому ми на півдорозі розвернулися і поїхали сюди. Тобто додому ми не потрапили.

ФГД-1_Ж7. Я из Харькова. Мы приехали сюда уже поздненько, 8 марта. Из Харькова выехали под очень сильными обстрелами, сначала в Первомайск. Но когда там пролетел над головой самолёт, то уехали и оттуда. Ехали в машине впятером, с ребёнком, практически без вещей, потому что вещи некуда было взять. Машина чужая, дали друзья. Без прав, без документов, но, слава Богу, доехали, Бог миловал.

ФГД-1_Ж3. Я сидела, конечно, до последнего. Мы с мамой... Моя мама и вся моя семья остались в Чернигове. И когда уже летели самолёты, даже днём, и сбрасывали эти самые здоровенные бомбы. Как оказалось, эти первые бомбы были по 500, на жилой массив. И мы уже с мамой просто прощались друг с другом, и это, наверно, было последней точкой, когда я решила, что надо ехать.

ФГД-1_Ж3. У нас решение было не спонтанное, потому что 28 февраля в четвёртый подъезд нашего дома попала ракета. Мы живём во втором подъезде.

ФГД-3_Ж6. Переїжджали ми приватним транспортом. Нас обстрілювали. Ми їхали 7 осіб і троє дітей. Частину дороги до Дніпра ми їхали під обстрілами. Приїхали до Дніпра, а моя колега, яка виїжджала 11-го... Я виїжджала чи 6-го, чи 7-го березня, ми почали виїжджати в цей час, але шлях був дуже важкий. А от в мою подругу вже 11 березня між Рубіжним і Кремінною БТР прямим попаданням у машину... Її чоловік загинув, машина згоріла з усіма документами, з усім, що там було. Але вони спаслись - вона, її дочка і дворічна внучка. Ну це, що називається, жах. І чоловік там залишився. І в цю пору там йдуть важкі бої, ні за які кошти ніхто туди не може поїхати і забрати тіло. Це теж дуже пекельно страшно.

ФГД-2_Ж2. О 10-й ранку, коли вже точно зрозуміли, що це війна, ми спустилися із мамою та сином у метро, просиділи там цілі сутки. Але потім чогось захворіла дитина, нежить, кашель. Тому ми вирішили піти у підвал дому. Надялась, что быстро это всё пройдёт, что первые переговоры пройдут успешно, потом ждала ещё второго шанса, но когда после второго шанса у них ничего не получилось, я уже просто... И когда по 40 человек в одном подвале, авиация, и в этот день бомбили рядом с нашим домом, когда бомбили воинскую часть... И когда трусились окна, и все 40 человек упали на пол от этого ужаса. Потом дома начались панические атаки. У меня пересыхало во рту, меня дёргает до сих пор. Мы созвонились с сестрой и решили ехать сюда, уезжать. Потому что сил больше не было.

ФГД-3_Ж2. У нас начались авиаудары. У меня несовершеннолетний ребенок. У нас возле нашего дома на железной дороге разбили дорогу. Получалось, что надо уезжать. Потому что психика ребенка и у меня нарушена еще с 2014 года. Я вылазила из погреба, который у меня в доме находится, но он ненадежный. И мне подруга, она уезжала к мужу в Чехию, говорит, давай вылазь, мы за тобой выезжаем, и на поезд. Я не собиралась уезжать, но понимала, что это когда-то будет. Я схватила все, что было рядом, под руки, и поехали на конечную остановку. Это был Ужгород.

ФГД-4_Ж1. Мы живем в нескольких километрах от Гостомельского аэропорта, и 24 февраля у нас уже начались активные боевые действия. Каждый день у нас ходили российские войска вокруг нашего дома. Поэтому мы до 3 марта сидели, не могли выехать с детьми. К нам пришли военные в дом, наши ЗСУ, и так как они собирались там делать засаду, они попросили, чтобы все покинули дом. Они нас немного вывезли, прикрыли, потому что шла колонна российская. И они как бы гранатометами поприкрывали наши машины.

ФГД-15_Т. А уехала я... Во-первых, что стреляют, это само собой. У меня повербанк уже разрядился, телефон разряжался. Ночью бежать в подвал - я понимала, что я могу упасть где-то по дороге, потому что темно. Воды уже не было там две недели. Ни света, ни газа, ничего. Я понимала, что я не могу уже никак даже фонариком подсветить. Таблетки закончились, которые я принимаю каждый день. А выехать уже невозможно было, потому что уже транспорт давным-давно не ходил. И вот я услышала, что девочки говорят: сегодня была эвакуация. Ребята приехали и забрали первой ходкой, кто хотел эвакуироваться. Ну вот будут сегодня тоже эвакуировать. И я быстренько вещи, ну они были собраны, перебрала. Что-то выкинула, потому что как бы собирала чемодан. А оказалось, что все в рюкзак сложила, потому что как добираться, где ползти, где идти – не известно. И так - думала, подъеду, подзаряджу телефончик, куплю таблетки, отмоюсь и вернусь. А получилось, что уехала, уехала и приехала сюда. Но я уже не наблюдала ни сколько времени, ни какое число. Просто вот так жизнь шла, шла, шла, ехала, ехала и получилось, что я оказалась здесь.

Ще **частина респондентів евакуувалася завчасу**, щоб не допустити найгіршого сценарію у разі продовження просування російських військ. Це передовсім стосується респондентів з Києва, Запоріжжя, Одеси, а також частково Миколаєва та деяких міст Донецької та Луганської областей.

ФГД-1_Ж5. Мы из Запорожья. Уехали 2 марта. Почему здесь, потому что наши мужья тоже здесь. За границу ехать мы не хотим, по крайней мере, пока здесь тихо. ... Потому что начался обстрел вблизи аэропорта, а мы живём рядом, и было очень слышно. Дети маленькие. Мужья сказали, чтобы мы лучше выехали. Куда ехать, мы не знали до последнего.

ФГД-1_Ж2. Я приїхала 25-го числа, тому що, якщо можна так сказати, була більше підготовлена до війни. Я для себе ще до початку бойових дій вирішила, що як тільки я почую перші вибухи, то я поїду, тому що я просто не зможу активно працювати.

ФГД-5_Л. Ми виїхали на третій день, власне, коли починалася битва на проспекті Перемоги, там, де висадили в повітря міст на Берестейській. А у мене з вікна це все видно. І до того постійно ця Буча, Ірпінь, Ворзель - все це бахає, і мені постійно це чутно, бо я живу поруч.

Окремо можна виділити групу українських громадян, які не є біженцями, але яких війна застала за кордоном. Велика кількість із них вирішила не повертатись до вноормування ситуації в країні.

ФГД-12_В: *До початку війни конкретно я 22 лютого вирушив на Шрі-Ланку. Ми там зібралися з усіма друзями. Прилетів я 24-го і за півгодини дізнався, що почалася війна. Ми були там місяць. Переживали дуже. Чули всі сирени віддалено. І зворотні квитки були до Києва. Але небо було закрито і ми не могли потрапити.*

Практично всі респонденти, які евакуювались з гарячих точок, підтримують контакти з близькими, які залишились на небезпечній території (якщо наявний зв'язок).

ФГД-1_В. *Чи підтримуєте ви контакти з людьми, які там залишилися?*

ФГД-1_Вікт. *Обов'язково. У мене телефон красний.*

ФГД-5_Л. *Я підтримую контакти зі своїми колегами з усіх регіонів. Це і Чернігів, це і Харків, і Бердянськ, Херсон. Просто жаль за всіма. У Херсоні наші колеги показують, вони ведуть стрім з цих мітингів, коли вони виходять кожен день і чинять спротив окупантам. Виходять з прапорами. Це важко. Але їх треба теж підтримувати, тому кожен день на зв'язку з усією Україною.*

ФГД-13_Ж4. *Ми тримаємо контакт. Я напряду знаю, що твориться. Тому що багато з моїх співробітників пішли в лави ЗСУ. Через 5 днів після того, як я поїхала, мій чоловік також пішов у ЗСУ. Мій ранок починається з того, що відкриваю очі і дивлюся, від кого у мене повідомлення: це від батьків, від мого чоловіка. Якщо від чоловіка немає ніякого повідомлення – все, я на нервах.*

1.2. Евакуація за кордон

Серед тих респондентів, які залишились в Україні, **значна кількість мала можливість евакуюватись за кордон, однак не зробили цього.** Причини цього доволі різні. Деякі з них не виїхали з патріотичних міркувань – бажають бути корисними для країни тут і зараз. Ще частина – не хочуть розділяти сім'ї (з огляду на заборону виїзду чоловікам, які можуть підлягати мобілізації), ще частина – вважають, що ресурси на прийом біженців за кордоном вичерпані, і потрібно шукати можливості для проживання в Україні.

ФГД-1_Ч1. *Я просив, щоб виїхати заради дітей. Але вони не хотіли, а потім ми за пів години зібралися і приїхали сюди. Є можливість виїхати і в Польщу, і в Німеччину, але вони не хочуть. А мені вже 63 рік, я вважаю, що це буде позором, якщо я буду тут сидіти і нічого не робити. Тому що у нас хоронять хлопців, і по 30 років, і по 40 років.*

ФГД-2_Ж5. *Ні, не розглядала, тому що у мене чоловік тут служить. Взагалі не розглядали.*

ФГД-3_Ж5. Нет. Мы могли бы выехать, потому что у одной дочки ребенок-инвалид, да и у второй дочки трое детей, но мы не видим себя там. Хочется домой, потому что дома - мы дома.

ФГД-2_Ж4. Чесно, я як навчалася, професія моя дозволяє переїхати і за кордон. І я навіть планувала десь закінчити навчання, пожити кілька років в Україні і переїхати кудись в Європу. Я фотограф. Зараз розумію, що я нікуди не поїду. Я залишусь тут, в Україні. Бо молодого покоління мого віку якраз потребує Україна. Тому я залишусь тут.

ФГД-5_Вол. Жінка сказала також, що вона без мене нікуди. Бо вона знає, якщо вона поїде за кордон, то я вже завтра буду у Харкові.

ФГД-5_Ж7. Питання щодо закордону я не розглядала, бо розумію, що там досить великий вплив. І можливо, ще й тому, що вважаю, що є люди, які потребують цього більше. Ті, у кого діти хворі, ті, з ким треба займатися. Зараза розглядаю питання, щоб повернутися на дачу, бо сезон.

Серед **тих респондентів, які розглядають виїзд за кордон**, але ще не зробили цього, основна позиція полягає в тому, що виїжджати потрібно з конкретними перспективами і очікуваннями, а не в терміновому порядку. Такою перспективою, наприклад, може бути пропозиція фахової роботи у конкретній країні.

ФГД-4_Ж7. У перші два тижні у мене був фріланс, я дописувала, волонтерила, я дописую інтерв'ю з волонтерами, які працюють за кордоном. Зараз наразі шукаю нову роботу, але я, наприклад, не хочу ні в Польщу, ні в Прибалтику, тому що я була вже два рази переміщена особа і я вважаю, що ці країни також наразі небезпечні. І я розглядаю такі країни, як Німеччина, Іспанія, Італія, Великобританія. Європу покидати я не хочу. Але я шукаю варіанти саме у цих країнах. Але просто виїжджати як біженець я не хочу, я хочу виїхати на певну роботу.

Більшість респондентів, які виїхали за кордон, зробили це в перші дні війни. Кінцева точка прибуття переважно обиралась стихійно, рідше з огляду на наявність сім'ї, родичів чи знайомих у певних населених пунктах за межами України.

ФГД-12_О: Мы сейчас в Португалии. Мы пересекали границу на машине. Пересекали через венгерскую границу. Проблем на границе никаких не возникло. В самой Венгрии нас встретили волонтеры. Предлагали помощь всевозможную, еду, воду, информацию. Но так как мы были на машине, мы просто взяли воды, каких-то бутербродов и поехали дальше.

ФГД-13_ЖЗ: *Давайте я розповім. Я з міста Запоріжжя. Виїхала 4 березня, коли російські солдати захопили Запорізьку АЕС, місто Енергодар. У мене у дитини почалися панічні атаки від повітряних тривог. Це далось дуже тяжко. (Плаче) Але я залишила там чоловіка, батьків. Я виїхала. Ми тиждень були в Румунії. Але там не надавали ніякої допомоги в плані юридичної. І ми прийняли рішення, прочитавши різні пабліки, телеграм-канали про те, що Бельгія надає статус, тимчасовий захист. Вирішили їхати сюди. Навмання. Нікого, ні родичів, ні знайомих тут немає. Зараз нас поселили в місто Даффель. І налаштовуємося на нове життя.*

ФГД-15_П. *Ну, так. Ми зараз живемо у родичів. Тобто, у нас немає потреби шукати чи винаймати житло і це вже великий плюс.*

2. ОЦІНКА ПСИХОЕМОЦІЙНОГО СТАНУ ВПО ТА БІЖЕНЦІВ

2.1. Загальна ситуація з психоемоційним станом

Більшість респондентів станом на момент проведення фокус-групових досліджень мають задовільний психоемоційний стан (за їхньою оцінкою), однак для частини з них характерні різкі перепади настрою, а часом і депресивні чи панічні стани. При цьому, лише невелика частка респондентів має змогу консультуватись з психологом і відстежувати своє ментальне здоров'я. Значна кількість респондентів не задумувалася про необхідність психологічної підтримки, а намагається долати складні психологічні стани самостійно.

ФГД-1_ЖЗ. *У мене емоційний стан нормальний, я маю змогу консультуватися з професійним психологом. Цю допомогу у своїй журналістській спільноті сама шукала, коли зрозуміла, що мені це потрібно. Емоційний стан залежить від того, що відбувається у місті, де знаходяться мої близькі і друзі. Тобто я постійно на контакті з Черніговом, на контакті з Києвом. І дуже сильно також залежить від новин, тому що мене дуже хвилює те, що росіяни роблять з українським цивільним населенням.*

ФГД-1_Ч2. *Ну, эмоциональный стан – вы слышите. Обычно я заикаюсь один раз в год. Сейчас у меня прям... Не могу себя собрать. Ещё понимаете, как... Едешь с женщинами, перед ними ты должен быть сильным, не можешь позволить себе расклеиться. Потому что, если я расклеюсь, что с ними будет. И поэтому ты стараешься быть сильным и в себе всё держишь. Как можешь, скрываешь, но вот со своим говорением так и не научился мириться.*

ФГД-1_Вол. *Вы знаете, пока мы разговариваем, я понял, что живу одним днем в этом плане. У кого-то есть понимание в завтрашнем дне? У меня сегодня так – и хорошо. Думать, что через месяц будет, я не могу. И мне кажется, это довольно бессмысленно. Это лично мое мнение. Проснулся, есть план на день, все – это хороший день. Если нет планов – не знаю: сидишь, паникуешь.*

ФГД-5_Ол. *Первое время состояние было в тревоге, потому что мы не знали, это была нестандартная ситуация, в которой мы никогда не были. И было непонятно, как реагировать. По внутренним ощущениям прогноз был более пессимистичным, чем то, что произошло по факту. Читая новости, казалось, что там действительно серьезная армия с серьезным вооружением и с серьезным уровнем подготовки личного состава. Но практика показала другое.*

ФГД-4_Ж2. *Ну опять же, очень хочется быстро. В воскресенье будет четыре недели, как мы здесь. И каждую неделю, которая была, я говорила: вот еще одна и все. Мы не покупали кастрюлю. Я совсем недавно только протерла полочки шкафа и положила туда футболки, которые постирала. До этого все лежало в сумке. Я себе так думаю: кастрюля – это уже оседлость. Я этого не хочу. Не знаю, хоч ли я жить в Киеве дальше, честно. Я не знаю.*

ФГД-13_Ж5. *Чи відчуваю я безпеку, фізично – так, морально – ні. Я вже два тижні знаходжусь у Бельгії, але до сих пір я не розібрала свої речі, вони у мене складені. Я надіюся, що скоро поїду додому. Чи звернулася б до спеціаліста? На даний момент, коли я спілкуюся з моєю мамою, з моїм чоловіком, моїм батьком, у цьому потреби немає. Але якщо щось трапиться страшно, я напевне, буду звертатися до спеціаліста. Нам тут в муніципалітеті дали пам'ятку про психологічну допомогу, сказали, що можете зателефонувати і вам у будь-який час нададуть допомогу, якщо вам потрібно.*

У частини респондентів спостерігається вкрай нестабільний психоемоційний стан. Він полягає у постійній тривозі, неможливості призвичаїтись до нормального життя та депресії. Для частини з них він ускладнюється душевним неспокоєм за родичів та друзів, які перебувають у місцях бойових дій (особливо у Маріуполі).

ФГД-2_Ж2. *Я признаюсь честно, до сих пор сплю одетая, я сплю в штанах и в кофте. Мы приехали, когда в Ивано-Франковск прилетали самолёты, били. Я слышала этот самолёт, мы сидели в коридоре. Эти панические атаки. У меня безумно пересыхает во рту. У меня начала отниматься нога, у меня просто судороги в ногах. Я ездила здесь к доктору, потому что встать на ноги не могла. У меня тоже есть маленький ребёнок 6 лет, и страшно за него. Надеюсь, что это всё закончится, побыстрее закончится. Хочется домой*

ФГД-3_С. *Але я пам'ятаю, що на другий день зранку ми їхали і я плакала. Я плакала, тому що мені було боляче. До цього я не плакала, трималася. А потім в якийсь момент я зрозуміла, що це мені нічого не дасть, я витерла сльози і вирішила, що я вірю в армію, що все буде добре. І з того дня у мене не було ні паніки, ні тривоги десь до дня 14-го. У мене була подруга, вона була під Києвом, і вона не виходила на зв'язок. І в нас у Маріуполі також є друзі, і мого хлопця батьки у Маріуполі. І в мене відтоді знову якось трусяться руки. Я заспокоюю маму. Тому що в мене мама дуже емоційно на все реагує. Вона плаче кожен вечір, вона читає новини, себе накручує, я намагаюся просто її заспокоювати і намагаюся бути якимсь таким стабілізатором.*

ФГД-11_О: *Я с ребёнком. Ну тут нас, украинцев, очень много. Здесь не особо спим. Вчера было день рождения у ребенка, она надула шарик, шарик лопнул и на звук сбежалось пол этажа. Что говорит, люди эмоционально нестабильные.*

ФГД-14_Ж5: *Якщо говорити про мій психоемоційний стан, то це стан розпачу і тривоги, який триває вже 50 днів. Я можу керувати своїми емоціями, але це такий стан, який внутрішньо не дозволяє мені це в повній мірі робити.*

2.2. Зміни психоемоційного стану

Психоемоційний стан значної частини респондентів можна описати як **невідомість перед майбутнім та відсутність чіткого розуміння того, як далі будувати своє життя**. Такий стан респонденти оцінюють вкрай негативно і намагаються зрозуміти, що буде далі. Внаслідок цього є характерними спроби респондентів розібратись у перспективах, які часто базуються на міфічних чи позанаукових концепціях (як от прогнози екстрасенсів та гадалок).

ФГД-1_Ж5. Я бы сказала, что как-то непонятно. Как-то тяжело описать своё состояние. Потому что просто неизвестность, ты не знаешь, что будет завтра.

ФГД-2_Ж5. Психологічний стан - боюся. Десь щось хлопне, щось пролетить - і серце починає калатати. Згадуєш той кошмар, як ми там сиділи у підвалі, як воно там вибухало, і діти плачуть, і ти намагаєшся їх заспокоїти, і самій треба триматися. Тому цей стан ще зберігається. І зараз, коли щось пролітає, то одразу отими згадками накриває тебе.

ФГД-3_Ж2. Ну уже как-то спокойнее, но есть такая растерянность, не знаешь, что делать дальше, как дальше жить, что дальше делать, куда идти. Уже принятие ситуации прошло. А теперь - как дальше жить.

ФГД-13_Ж5. Невизначеність. І те, що ви кажете – перепад емоцій – так. Намагаюся з сестрою трошки відволіктися. Якусь комедію, вибачаюся, подивитися, а вона не йде. Вона то йде, а...

Покращення психоемоційного стану респондентів відбувається з часом або коли вони мають можливість зануритись у працю чи організувати відповідні терапевтичні сеанси. Помічними є також спілкування з новими людьми та мешканцями міст чи сіл, куди евакуювались особи.

ФГД-1_Ж2. Більш-менш тримаємося. Надія якась є. А когда пошли с дочкой плести сетки в первый лицей, и там общение, люди, такие же, как мы, мы делимся с ними эмоциями, и как-то легче стало.

ФГД-2_Св. Ну, зараз все чудово. Ми вже тут два тижні, тут тихенько але, звичайно, що після Києва... І в Житомирі було постійно... Але зараз також, коли якийсь звук, то я здригаюся. Це навіть зараз зберігається, хоча тут все спокійно.

ФГД-4_Ж4. Ну на даний момент мій стан нормальний. Але в перші дні це було так тривожно. Я взагалі нічого не їла, не пила, але потім почала якось відволікатися і все стало нормально. Тут відчуваю себе в безпеці, але різких звуків - це так, не можу. Але головне - новини не читати.

ФГД-4_Ж6. Ну зараз у мене стан емоційний набагато кращий. Я дуже переживала в перші дні. Ми були разом з донькою.. У мене ще старша дочка у центрі Харкова, і там постійні обстріли, і дитинці два рочки. Вона і зараз каже, у Харків не хочу, там бабах. Понимаете, они каждый день были под обстрелами. Но сейчас, конечно, намного легче. Мне здесь спокойнее. Здесь я намного лучше себя чувствую. Может быть, потому что это город юности моей. Мы с мужем здесь познакомились, я здесь училась. Мне здесь очень спокойно.

ФГД-13_Ж3. Я пере прошу, дуже важко дійсно. У перші дні взагалі не могли їсти, не могли спати. Чули ці сирени. Потім якось треба було щось робити. І волонтерський рух мав бути таким порятунком.

Респонденти також відмітили зміну свого емоційного стану впродовж часу. Багато людей перейшли від страху до ненависті до Росії та росіян. У деякого бувають й інші неодноразові зміни емоцій. Багато респондентів також помічає, що їхній психоемоційний стан змінюється як у кращий, так і в гірший бік.

ФГД-1_Ж4. Ну, в начале войны была такая злость, агрессия. Думала, ну, тут 2-3 дня и всё, сейчас мы победим и всё. А когда всё началось затягиваться и прошло три недели, и уже 20-е числа, а оно всё хуже и хуже, когда начали бомбить мирных жителей, вот тогда я действительно, казалось, должна была поддержать свою маму, а у меня началась паника, я тупо лежала и плакала, у меня начали трусится руки... Получалось, что я её должна была успокаивать, а на самом деле она меня отпаивала. А потом я взяла себя в руки и сказала - нет, я должна быть сильной. Собрала себя в кучу, спасибо волонтерам - вывезли. Но я ещё до сих пор реагирую. Машина едет или самолёт летит - у меня нет чувства спокойствия. Но, конечно, не сравнить с тем, что было.

ФГД-1_Ж7. Ну, наверное, стремление сделать максимально то, что я могу в этой ситуации. Ну, и конечно же, ненависть. Потому что, как говорят, страх перерастает потом в ненависть. Если бы мне сейчас кого-то дали и сказали - порви его голыми руками и от этого что-то изменится, я бы это сделала, не задумываясь. Хватило бы и силы, и дури.

ФГД-2_Св. Ну, як вам сказати. Два тижні слухати ці вибухи, коли над тобою пролітає щось незрозуміле, чи то ракета, чи то самольот... Зараз я все рівно реагую на хлопок дверей, звук холодильника. Це вже все у мене у підсвідомості. Коли щось десь летить у небі, то дивишся. Зараз вже не так, але в перші дні, коли я ходила у Березові, то дивилася, де який рів. Бо як то казали, що треба так одягнутися, щоб ти міг упасти і у рів, і під забор. То я так ходила і дивилася - ага, якщо буде щось летіти, то ось тут рів, ось там - стінка, ось там паркан. І це якось на підсвідомості крутиться, що це треба таке знати. До сих пір це залишається.

ФГД-3_Єл. Я ни в коем случае не считаю, что война — это что-то хорошее, этого не должно было случиться. Но в начале у меня какой-то был запал, что вот мы их сейчас всех победим, и хотелось что-то делать - кровь сдавать, волонтерить. Но потом появился страх, когда я поняла, что ситуация серьезная. А потом, когда я уже переехала в безопасное место, сюда, а в Мариуполе полностью пропала связь, все там пропало, и свет, и все, был большой страх за родителей. Из-за этого я просто сидела и смотрела в стенку.

ФГД-13_Ж7: У мене батько живе під Москвою. Він теж досі не подзвонив не запитав, як у мене справи. А він мене на всі свята вітав, такий добрий. А на сьомий день я просто сама йому написала все, що думаю про Росію, про них і про нього, назвала їх вбивцями. І просто заблокувала його. Я просто викреслила його зі свого життя, тому що це така сама біомаса, як і всі росіяни. І з ними взагалі не потрібно взаємодіяти. Просто їх для мене як людей не існує.

ФГД-15_Т. Дело в том, что я понимаю свое состояние. Чем я больше буду думать об этом, тем больше... Я сама себя успокаиваю. Я хочу все забыть. Но забыть это невозможно. И никогда не забудется. Эмоциональное состояние? Сейчас я успокоилась. На тот момент, если бы я увидела русского или военного, я бы вцепилась в него зубами и загрызла. И хочу сказать – все. Я все общения с родственниками, с друзьями, которые у меня были на той территории, прекратила. Я не могу с ними... У меня нет прощения никому. И не прошу. И никакие отмазки, и ничего. Я считаю, нет вообще прощения. Такое сделать с нашей страной. Меня один раз лишили дома, меня второй раз лишили дома. Прощения нет.

Окремі респонденти також кажуть про апатію, яка в певний момент стала основною емоцією, яку вони відчують. При цьому емоційна втома присутня практично у всіх респондентів, що висловлювались.

ФГД-3_В. ... а зараз... Стан тоді у мене був такий якийсь – хотілося рватися вперед. Ну а зараз я скажу, що якась емоційна втома, виснаженість. Просто вже якась апатія.

Окремо варто відзначити роботу з психоемоційним станом дітей, які гостро переживають ситуацію війни. Батьки часто не мають можливості приділяти дітям достатньо уваги, забуваючи про те, що діти не ізольовані від інформаційного потоку, а інтенсивно його сприймають, внаслідок чого теж зазнають серйозного стресу без змоги його пропрацювати.

ФГД-7_Н: Всім здається, що діти теж в безпеці. Насправді це не так, бо життя і побут дітей зосереджений у телефонах, смартфонах і інших гаджетах. Наші діти також мають власні страхи війни, багато інформації дізнаються через гаджети, а батьки у розмові з дітьми темі війни приділяють мало уваги.

ФГД-15_Т: Я сама себе психолог. Я постою, поплачу, вырыдаю все, выплачусь. Так как взрослый человек, уже понимаешь. Это детям, детям страшно. Вот с детьми надо работать. Потому что для них – это очень тяжелое эмоциональное состояние.

3. ОЦІНКА ПОТРЕБ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ ТА БІЖЕНЦІВ

Частина респондентів непогано забезпечені та не потребують суттєвої допомоги з боку держави чи волонтерів, за винятком окремих ситуацій. Однак частка ВПО з таким рівнем забезпечення незначна і не може бути екстрапольована на всіх переселенців.

ФГД-1_Ч3. Ні, гроші є, для нас немає якихось таких питань. Поки гроші є, ми можемо тут це купити, все працює. Аптеки об'їхали, знайшли, що потрібно. А що нам ще треба. Ліки та поїсти щось.

ФГД-1_Ж7. Ну мы пытаемся. Единственное, нам надо было по поводу ребенка, да, объективно помощь нужна была. Потому что не все можно достать, что нужно. Вот не то, что хотелось бы, а что нужно именно. Действительно удовлетворить необходимости. А мы... С чем мы ехали – нам прекрасно.

ФГД-1_Ж6. Здесь мы ни в чем не нуждаемся. Звонили нам с сельрады предлагали помощь, но нам ничего не надо. У нас есть.

Серед тих респондентів, які мають конкретні потреби, вони зокрема включають:

1) **Повноцінне житло для довготермінового проживання.** На початку повномасштабного вторгнення багатьох переселенців селили у школах та інших інфраструктурних об'єктах, не призначених для довготривалого розміщення людей. Внаслідок обмеженого житлового фонду та ресурсів, місцева влада та волонтери також не спроможні забезпечити необхідним проживанням усіх, хто потребує такої допомоги. (Докладніше про житлове становище переселенців в окремому розділі).

2) **Сезонний одяг**, у зв'язку зі зміною пори року. Водночас, за повідомленнями волонтерів та представників місцевої влади, одяг часто є в наявності, однак існує проблема інформування та цільового надання речей особам, які справді цього потребують.

ФГД-2_І. Ми, наприклад, виїхали тільки з однією сумкою, але зараз тепліше, і ми не взяли ніяких ні кросівок, нічого. Усе зимове. Я не знаю, зараз треба буде чи купувати, чи якусь гуманітарну допомогу шукати. Хоча би для дітей.

ФГД-2_Ж5. Ми просто виїхали з одними сумками, прямо з роботи, ну в когось є якісь гроші, наприклад мені дав чоловік. А якби цього всього не було. Оце і є проблема. Я поїхала у всьому зимовому, і мені наприклад, знадобилось би тут піти на роботу і заробляти, щоб купити собі якусь легку куртку. Або шукати якусь гуманітарну допомогу крапками

3) Вкрай потрібною є і **психологічна допомога**, в тому числі для дітей. Представники місцевої влади зазначають, що така психологічна допомога вельми корисна зразу по прийому ВПО на місцях тимчасового розміщення: людям потрібно виговоритись і поділитись своїми переживаннями.

ФГД-1_Ж5. Мені здається, що не вистачає психологічної допомоги. Ну от це те, чого я особисто не бачила. Тобто у плані життєзабезпечення перших потреб всього достатньо: їжа, житло, одяг – це все можна знайти. Психологічна допомога, бачу, дуже багатьом людям треба, і вони це може не дуже визнають, але їхній стан про це свідчить. Але вона насправді дуже дорога. Психологи дуже завантажені. А якоїсь, наприклад, інформації, щоб її десь запропонували... В основному всі пропонують їжу і одяг.

ФГД-1_Ж6. Частіше навіть не розуміють наскільки зараз потрібна ця психологічна підтримка. І це дуже важливо, щоб людина сама розуміла, бо це може призвести до якогось краю.

ФГД-1_Ж5. І діткам це дуже потрібно. Якась зайнятість і якісь ігри, через які вони себе теж якось розвантажують і проявляють. Мені здається, що зараз на це потрібно звернути увагу.

ФГД-7_Р. На початку цього шляху нам дійсно було дуже важко організувати поселення та чергування вчителів. Важко було не тільки на фізичному рівні, але й на психологічному. Психологічно важко приймати таких людей, слухати їхні розповіді про те, як вони тікали від війни. Наразі ми подолали цей бар'єр, оскільки в закладі освіти працює психолог. Зрозуміли, що тим людям, які поселялися у нас, була потрібна консультація і допомога психолога.

4) Представники місцевої влади також наголошують на **нестачі медикаментів, передовсім від хронічних захворювань.**

ФГД-6_Ч2. В основному медикаментів. Це серцево-судинні препарати, ліки для діабетиків та інші. Вчора я тричі телефонував до Міністерства охорони здоров'я і запитував про ці важливі ліки.

ФГД-8_Ж3. Давайте я вам ще трохи доукріплю і скажу, що у нас у сфері охорони здоров'я всі люди, які переїхали, можуть не укласти декларацію з сімейним лікарем. Їм достатньо звернутися для медичної допомоги (якщо вони проживали у школах), то там є безпосередньо медичні працівники на місці, або в поліклініку дитячу. Дорослі звертаються в будь-яку поліклініку, амбулаторію для отримання в чергового лікаря консультації і, якщо необхідно, електронних рецептів для безкоштовних ліків.

ФГД-8_Ж3: Тут треба враховувати ще момент, що ці діти перебувають на прийомі важких і таких дорогих і рідкісних препаратах. І в перший день війни... У мене є також група, куди входить десь приблизно 40 мам, які виховують дітей з інвалідністю, наших місцевих, то найперше потреба була в цих ліках. І одразу, є лікарі, з якими я співпрацюю, вони виписують рецепти. Одразу ми

ці ліки замовили, закупили і розвезли. Тому що це першочергова потреба для кожної мами. Це боязнь того, що закінчатся ліки, і дитина дасть якусь реакцію таку, регрес відповідний. Також спеціально привезли безлактозне харчування. Дуже багато зараз алергіків. Це стосується і підгузків, тому що потрібен тільки певний вид. Ну ви знаєте цю всю проблему. Тому на місці ми саме оцим займаємося серед наших навіть місцевих. Тому що не мають можливості, втратили джерела доходу. Ті, що приїжджають, також звертаються. Щодо реабілітологів, то дуже хвалили наше місто. Казали, що гарні спеціалісти.

3.1. Фінансовий стан внутрішньо переміщених осіб

Більшість внутрішньо переміщених осіб проживає у вкрай економному режимі, витрачаючи обмаль коштів. Причин є декілька – більшість із них наразі забезпечені безкоштовним житлом, а інколи і харчуванням. Водночас більшість із них позбавлені роботи, тому попри невисокі витрати, вони змушені вдаватись до суттєвої економії, щоб не вичерпати невеликі резерви. У разі збереження статусу-кво, більшість респондентів можуть прожити в такому стані кілька місяців (від одного місяця до півроку).

ФГД-2_В. Зараз живемо в економрежимі. Гроші витрачаємо тільки на їжу. На перші місяці, що заробили, думаю, вистачить. Надіємося, що навіть всі два місяці ми тут не будемо, думаю, що раніше повернемося.

ФГД-4_Ж7. Ну, ресурсів, це дивлячись на що їх витратити. В принципі ресурсів на місяць-два, плюс самозабезпечення. Я просто вирощую салати і все інше, тобто городню продукцію, і ще своїм подругам, які цього потребують, віддаю. І тому я дуже хочу, щоб у мене була дійсно ця змога, гребтись у землі.

ФГД-5_Ч3. Ну ресурсів поки що вистачає. Місяць, може, два місяці, отак ще може продержимося на старих запасах. Щодо роботи, шукаю можливості її сюди перевести. Є такі плани. Зараз я аналізую, наскільки це може затягнутися по часу. Якщо це надовго, то думаю, чи можу я перенести цей бізнес і щось відчиняти тут, щось тут робити. Поки що так, я роботу поки що десь не шукаю.

ФГД-4_Ж8. Ну если не работают, то на месяц. Сейчас объясню, почему. У нас было все-таки большое производство, в которое мы вложились. Это полностью деревообрабатывающее оборудование, камнеобработка. И это все осталось там замороженное. Поэтому работу ищем. Не нашли покамест ничего. Готовы работать на любой работе, чтобы минимум нам какой-то доход приносила. Думаем над тем, чтобы перевезти сюда оборудование, но это не маленькие станки.

ФГД-1_Ж6. *Если у зятя будет какая-то работа, хотя очень шатко, тогда да. Если не будет, на две пенсии семером мы не проживем.*

ФГД-5_Ан. *На парумесяцев, я думаю, хватит, если в таком режиме безоплатном. Если придется снимать квартиру или какие-то там, то тогда ненамного.*

Частина з респондентів, хто має фінансовий резерв, наразі не шукає роботу і планують повернутись до звичної зайнятості після налагодження життя на звільнених територіях. Вони переважно не мають наміру змінювати свою діяльність.

ФГД-3_Ж. *Ні. Зараз у мене немає навіть бажання шукати цю роботу. Я тут ходжу, роблю тут волонтером і все. Я більш нічого не хочу.*

ФГД-2_Ж5. *Я работаю на крупном заводе «Мотор Січ», который работает. Он и «Запорожсталь» сейчас работает. Я сейчас отпуск оформила, пока я детей сюда привезла. Пока средств мне на ближайшие три месяца хватит. А если буду возвращаться, то буду продолжать работать там же.*

Існує зовсім **невеликий прошарок внутрішньо переміщених осіб, які мають значні фінансові ресурси.** Частина з них поселилась у дорогих готелях Західної України, передовсім в Карпатах. Вони мають змогу покривати всі свої потреби впродовж тривалого часу. Водночас частка таких людей незначна і не може слугувати описом для загальної сукупності. Такі люди найчастіше були у першій хвилі переселенців, а з кожною наступною, фінансовий стан є значно нижчим. Варто також відзначити, що частина заможних українців переїхала у західні регіони ще до початку повномасштабного російського вторгнення, забезпечуючи себе та рідних.

ФГД-6_Ч2. *Був у Буковелі і без перебільшення скажу, що там український «Лас Вегас». Там середній чек обіду на двох — 2 тисячі гривень. Люди там живуть і готові там жити і вік, вони мають значний фінансовий запас. Там створилося таке містечко для віп-біженців.*

ФГД-6_Ч1. *Ті, хто заїхав до нас першими, через телефонні дзвінки інформували, що готові були купити у нас житло, будинки, квартири. Але справа не в тому. Справа в тому, що, хто приїжджає тепер автобусами, потягами дійсно не мають коштів. Через нашу громаду пройшло близько 3000 осіб. Ми надали житло тимчасово переміщеним особам, які жили у нас 2-3 дні, деякі тиждень, півтора і поїхали. На сьогодні у нас є 1500 ВПО, це ті, хто вже у нас осіли. Ці люди не будуть мати можливостей проплатити чи орендувати житло.*

ФГД-6_ЧЗ. *Якщо говорити про те, коли це все почалося, мені здається, що за тиждень до активних бойових дій. Були випадки, що люди приїжджали і 18, і 19 лютого. В мене була вже інформація, що люди вже масово скупляють будинки в селах і перевозять своїх рідних. Тобто та частина людей з того боку Дніпра вже орієнтовно знала, що цього нападу вже не минути і будуть йти активні бойові дії, тому треба берегти себе і своїх рідних і перевезти їх сюди. Тобто, ті заможніші українці завчасно купляли в нас будинки, які в наших селах недорогі.*

3.2. Запити стосовно працевлаштування

Достатньо велика частка переселенців втратила роботу. Це могло статись як через окупацію населених пунктів, так і через загальну ситуацію в країні та руйнацію ланцюга поставок бізнесу тощо. При цьому у частини респондентів ситуація з роботою ще незрозуміла: підприємство може бути у простой, але з перспективою відновити свою діяльність.

ФГД-1_Ж5. *Простой. У нас был приказ внутризаводской. Мы на простое. Что будет дальше, мы не знаем. Списки вообще собирали, кто выехал за пределы города, то будут решать. Может, уволят, может, еще оставят.*

ФГД-2_Ір. *Ресурсу поки що вистачає. У нас хазяйка - свята людина, з нас нічого не бере, тому ресурсу поки що вистачає. Роботу офіційно я не потеряла. Я держслужбовець. Хотя моего здания уже нет, это была областная госадминистрация (Харківська ОДА – ред.), на яку скинули бомбу. Кабінету мого вже немає, тому що там з шостого по нижній поверх дірка. Але офіційно я ще працюю. І навіть нам ще якусь зарплату кидають на картку.*

ФГД-2_Ж5. *Я роботу не втратила, наше підприємство стоїть. Дещо пошкоджено, але проходять ремонтні роботи і все відновлюється. Це профілактичні ремонтні роботи, ті які випускають картон і туалетну бумагу. Мене вже тиждень як гукають на роботу. За мною зберігається моє робоче місце, посада. Зараз живу за те, що встигла зробити до цього. І нам це частинами виплачують. За це і живем. Вже тиждень кличуть на роботу, проте якщо там ідуть бойові дії, повернутися я поки що туди не можу. Але мене чекають. Я зараз поки що на своєму рахунку, але за мною збереглося все, і посада. Просто тимчасово на своєму рахунку.*

ФГД-5_Олег. *Ну, работа, скажем так, на продолжительной паузе. Но я предполагаю, что она закончилась. И вряд ли эта пауза закончится. Поэтому я уже ищу некоторые варианты. Пока неуспешно. Но я в процессе.*

ФГД-5_Ст. У Сумах будівельна компанія. У ній працював. Тобто роботи як такої нема, з першого дня все закрилося. Те, що було, все взяли і поїхали. Частину віддав дружині за кордон. Лишив собі на певні потреби на місяць. І думаю, що за місяць я повернуся в Суми, якщо буде туди безпечно заїхати. На даний час це неможливо зробити. В пріоритетах роботах.

Схожа ситуація і з самозайнятими особами. Так, приватні підприємці, які задіяні у роздрібній торгівлі також переважно позбулись роботи і джерел фінансування. Частина з них зараз сподівається на державну підтримку.

ФГД-5_В. Я приватний підприємець, першої групи. Скажемо так, за день до того, як горів у нас сутки Барабашово, спочатку розбомбили наші торгові кіоски. наші торгові площадки. Тобто ми на даний момент узагалі лишилися без бізнесу. У першій групі, я не знаю, може і в іншій, по 6 500 ми вже получили з жінкою. Але так як ми виїхали на зимовій резині, ми зразу поміняли зараз резину. Практично лишилися на остатках цих грошей. Богу дякувати, що в родині. Але ми все життя уміли фінансові проблеми рішати. І такого не було ніколи, щоб ми отак в кишеню подивилися і там, чесно кажучи, не дуже так. Не жаліємося, є якісь накопичення за той час бізнесу. Але на свої сили орієнтуємося. Але в принципі шукати треба роботу. Я розумію, що це є питання номер один.

Повноцінно роботу зберегли меншість респондентів, переважно ті, які можуть працювати віддалено. Однак **навіть можливість працювати віддалено не означає того, що ці особи мають повну зайнятість.** Часом нормальна робота неможлива, якщо підприємство, де респонденти працювали, не може продовжувати діяльність через інші фактори, пов'язані з війною.

ФГД-2_ЖЗ. Робота у мене, к счастью, сохранилась, поскольку наш губернатор призвал бизнес поддерживать державу, тому наш роботодавець запустив бізнес. І я працюю юристом в компанії. І у мене більш дистанційна робота така. Тому взагалі я зараз так і працюю по можливості. У тому ж обсязі. З тією ж самою зарплатою. Роботодавець не зменшив. Понял меня, что я уехала, сохраняя жизнь ребенку. Но в данном случае я стараюсь работать и помогать по возможности.

ФГД-4_Ж2. У мене 6 лет. Я работала специалистом на фрилансе. И пока у меня еще некоторые проекты сохранились зарубежные. И так в поиске новых. Пока что у меня с работой более-менее.

ФГД-5_Л. Працюю, тому я впевнена в завтрашньому дні. Отримала я і аванс, і зарплату. Все без змін. Університети скрізь, де можна, працюю. В Харкові працюю. Керівництво виїхало. Я знаю, куди, в Полтаву, але ім. Каразіна працюю в Харкові. Дистанційно навчаю всіх. Так що тут якраз нормально.

ФГД-14_Ж6. Як я раніше розповідала, я продовжую працювати у банку. Моя посада дозволяє працювати віддалено, і завдяки цьому я мала змогу виїхати з України. Моє керівництво погодило цей крок.

Респонденти, які втратили роботу без перспективи її швидко відновити, зазвичай готові змінювати діяльність і працювати, з тим щоб заробити хоч якісь кошти. Проте вони визнають, що в їхньому середовищі все ж є такі, які не особливо готові змінювати профіль діяльності і шукають роботу лише в попередній сфері і не з гіршими умовами працевлаштування.

ФГД-2_І. Я не працюю, я мама у декреті, тому грошового потоку у мене немає. В чоловіка теж така робота, він архітектор, і поки що, на жаль, не працює. Поки що все руйнується. Але сподіваюся, що настане час і це стане затребуваною професією. Заощадження, звичайно, є. І швидше на довгострокову перспективу. Але поки що витрачаємо тільки на їжу, більше нічого. Якщо доведеться, то звичайно піду на будь-яку роботу.

ФГД-5_А. Ну, я не работала, итак, временно в Николаеве, потому что ребенка мне надо было водить в школу, на занятия. А так, конечно, да, готова. По образованию финансист, но готова и другие варианты рассмотреть. Но я же говорю, пока нет возможности, потому что ездить далеко нам в Тернополь. Если бы было жилье в Тернополе, то я бы рассмотрела разные варианты.

ФГД-8_Ч2. Зараз всі внутрішньо переміщені особи працездатного віку заповнюють анкети з профілю роботи. Тут є два моменти. Перше - приїхала велика кількість людей, які мають специфічну освіту, чи специфічний фах, який не є такий востребований у Тернополі. Який був востребований, можливо, на металургійному заводі в Маріуполі. А в Тернополі такого фахівця непотрібно, бо нема такого виробництва. Тобто є питання перекваліфікації працівників. Тобто ми зараз працюємо з нашим центром зайнятості про те, чи можливі якісь такі курси термінові місячні, двомісячні для перекваліфікації.

Водночас представники місцевих органів влади зазначають, що значна частина ВПО переїхали з великих міст, зокрема Харкова та Києва, де середній рівень доходу був вищий, ніж у маленьких містечках на Заході.

ФГД-6_ЖЗ. Найперше, вони прибувають з мегаполісів — великих міст, де заробіток явно не рівняється до території Коломийського району. Вони мають зараз можливість працювати дистанційно, адже не всі міста не можуть критично не працювати, і дистанційно пов'язані із своїми роботодавцями.

Пошук нової роботи на новому місці розміщення ускладнюється загальною несприятливою економічною ситуацією в країні, внаслідок чого підприємства змушені скорочувати діяльність навіть в умовно безпечній частині України.

ФГД-7_Н. *Мала можливість спілкуватися з багатьма підприємцями, які є в нас на території і ось, що хочеться відзначити. Власники хочуть зберегти якомога більше робочих місць і по мінімуму скорочують людей, але все ж таки — скорочують робочі місця, ставки. Зараз не має можливості влаштуватися на роботу, я цікавилась. Мені роз'яснили, що скорочують зміни працівників, які вже працюють. Але я думаю, що найближчим часом ситуація мала б змінитися. Звісно, якщо не буде погіршуватися загальнонаціональна ситуація.*

ФГД-6_ЧЗ. *Економіка трохи оживилася, але в цілому проблема з працевлаштуванням є і в місцевих жителів.*

ПІ-2_А: *До мене звертаються люди, знайомі знайомих, ті, хто знають мене по фейсбуку і просять про допомогу влаштування у Закарпатті або ж у Ужгороді. Але чим більше минає часу, тим менше можливостей влаштуватися на Закарпатті.*

ПІ-3_М: *Щодо працевлаштування в Ужгороді, то тут не працевлаштовують ромів і в мирний час. В центрі зайнятості їх можуть влаштувати на роботу, хіба що в комунальні структури. ... Ужгород — унікальне місто, тут люди живуть з того, що працюють за кордоном. В Ужгороді роботи немає.*

Біженці, які перебувають за кордоном, стикаються також з іншими обставинами, які утруднюють отримання оплачуваної роботи.

ФГД-11_Ол. *Безумовно. Тільки ми наразі не маємо права працювати. Це буде можливим тоді, коли ми отримаємо статус. Наразі цей процес триває.*

Деяка частина респондентів має надію на фінансову підтримку держави. Це перш за все пенсіонери. Крім того, дехто з респондентів висловлював думку, що мешканці територій, де ведуться бойові дії, часом більше потребують підтримки, аніж переселенці.

ФГД-2_Ж1. *Дуже багато людей, які залишилися у Харкові, в області, не розуміють, чому ці кошти держава виплачує внутрішньо переселеним особам, а не тим, хто там залишився. Вони кажуть, з дітьми сидимо у підвалах, погребях, чому нашим дітям не положена якась допомога.*

ФГД-4_Ж5. *До речі, сьогодні пенсіонери - це теж ресурс. Нехай якийсь мінімум, але точно будуть отримувати пенсії.*

ФГД-4_Ж3. *Так я вообщє удивилась, у мене пенсия 18 числа, а я смотрю на карточку пришла 5-го. Причем еще и повышенная пенсия. Я думаю, это, наверное, не мои деньги. Звоню подруге, а она говорит, так ты что ж, не знаешь, пенсию подняли с 5 марта.*

3.3. Забезпечення житлом

Більшість респондентів з числа учасників фокус-групових досліджень жили у приватному житлі, наданому волонтерами, або ж у родичів чи друзів. Відповідно, вони оцінювали свій житловий рівень як задовільний чи добрий. Найбільшою проблемою для цих респондентів були незручності та додаткові обмеження, спричинені проживанням у їхніх тимчасових домівках надмірної кількості людей.

ФГД-4_Ж7. *У мене умови теж нормальні, гарні. Але у мене для одної, я теж неприхотлива. Але у мене мої родичі живуть... Четверо сплять на одному дивані. Дві сім'ї. От так. Молодь і батьки. Звичайно, я можу залишитися у моєї подруги скільки мені захочеться. І вона створила таку атмосферу, де живеш дійсно і відчуваєш, що ти не в тягость. Ми і приймали багато переселенців. І на підлозі лежали спочатку. І вісім людей у нас було. Потім все потрошки розсосалося. От як далі бути для них, я не знаю. Бо вічно це ж теж не може бути. Тобто проблема з житлом для мої сім'ї актуальна.*

ФГД-4_Ж6. *Як казав один переселенець, прийде час і ви відчуєте втому від нас і ми відчуємо втому від вас. Це, каже, нормально. Це людський фактор. Нікуди від цього не дінешся. Потім воно, каже, пройде. Така циклічність може спостерігатися.*

Школи, дитячі садки та інші місця тимчасового розміщення внутрішньо переміщених осіб **не можуть слугувати для довготермінового проживання**. Відповідно, люди намагаються знайти житло в приватних будинках та квартирах. Однак можливості такого розміщення у великих містах практично вичерпані. Дещо краща ситуація в сільській місцевості, однак в передмістях великих міст вільних місць на момент проведення фокус-груп теж майже не було.

ФГД-7_Ж1. *Основною проблемою для ВПО є житло. Люди хочуть заселятися до будинків, де матимуть змогу довго перебувати. Це стосується і будинків у нашому селі, бо воно є наближеним до Львова. На початках було легше з поселенням людей, нині важче. Наразі вже немає вільних квартир і вільних місць у приватному секторі.*

ФГД-9_Ж3. *Якщо говорити про область, то на першому етапі, у перші тижні ми не були готові до такого потоку. Тому що це були сотні тисяч людей. Але ми все-таки підготували швидко всі громади, всі спрацювали, і обласна військова адміністрація, обласна рада. Був створений гуманітарний штаб, і в кожній громаді була закріплена відповідальна людина, яка корегувала розселення.*

ФГД-15_Вал. *Житло. Азним проблемно. Тому що житла взагалі немає. Хто найперший приїхав, той швиденько все порозхвачував. А ще є друга проблема – багато хто не хоче з тваринами. А у нас кіт пухнастий, здоровий, і це теж є проблема.*

Стосовно біженців за кордоном, то ситуація з житлом відчутно різниться від країни до країни, тому робити конкретні узагальнення важко. В частині країн влада надала житло для розміщення, в інших – такої допомоги немає.

3.4. Пошук життєво необхідної інформації

Суттєвою проблемою для частини респондентів є **отримання актуальної та достовірної інформації, в тому числі про можливості для внутрішньо переміщених осіб**. Проблема полягає насамперед у тому, що важко виокремити актуальну та точну інформацію в інформаційному масиві та потоку новин. Так, багато респондентів мали труднощі у пошуку актуальної інформації про допомогу переселенцям, реєстрацію їх тощо. Водночас частина респондентів вважає, що тут потрібна трохи більш проактивна позиція самих переселенців, які можуть за потреби знайти таку інформацію. Потужним інформаційним каналом також виступає міжособистісне спілкування: в чергах, центрах допомоги тощо.

ФГД-1_Ж3. *... мені особисто не вистачає цієї інформації: що де є. Власне самої інформації. Так багато хаотичної інформації. Є люди, які, наприклад, переїхали. От у мене знайомі, вони працюють в державних структурах в Чернігові і за ними зберігається якась офіційна плата. І ти не розумієш, от якщо ти сюди зареєструєшся як внутрішньо переміщена особа, зарплата збережеться чи не збережеться? Грубо кажучи, що тобі це дасть? Ми, наприклад, ухвалили поки рішення не реєструватися, тому що у нас збереглося там поки що житло, ми знаємо. У нас якоїсь такої потреби у виплатах соціальних немає. Але мені особисто, наприклад, цієї інформації не вистачає.*

ФГД-1_Ж5. *Бракує саме цієї. Ми не розуміємо, що дає ця реєстрація. Оце була інформація, що 2 тисячі гривень на кожну людину, але чи є там якісь, скажімо, особливі підстави для того, щоб їх виплачувати. І я так бачу по своїх знайомих, що не вистачає цієї інформації. Саме про роботу.*

ФГД-3_Ж4. Я как юрист и человек, который может пользоваться интернет-ресурсами, когда я увидела в очереди женщин таких пожилых, они собирали слухи. И не было информации. Не было вывешено наглядной информации. Я девчат, эту службу понимаю, поскольку я два раза открывала дверь и попросила, чтобы кто-нибудь вышел в эту большую очередь и объявил все ж таки от и до, два слова. Потому что слухи собирались в этой очереди. И одна не понимала, что делать. Другая вообще стала, потому что все стоят. Пока мы ходили, пока мы пытались понять, что же нам делать, законы принимались, указы президента. Мы уже начинали и в очереди, я пыталась объяснить людям, что им нужно сделать. Плюс еще регистрацию на сайте Ужгородской администрации очень хорошо, легко сделать. И там нужно сделать.

ФГД-4_Ж. Ну в очередях. Люди в очередях знакомятся. Телефонами обмениваются. И уже знают, куда идти и что. И я знаю, что у моих девчат есть в телефоне или в Телеграме. И даже, по-моему, черновицкая миська рада. И они тоже постоянно что-то скидывают, если что-то открывается. Вот я недавно видела, что и на центральной площади для детей делали что-то в 5 часов. И кино показывали. И они еще так и говорят, что бесплатно для детей-переселенцев.

ФГД-4_Ж4. Мы сейчас учимся дистанционно. Нам скинули очень много разных программ, которые сейчас доступны бесплатно. Те, которые были платные до войны, сейчас все бесплатные. Там и Оптима, ну разные очень направления. Они сейчас все открыты. Разные курсы. Информации много и вся бесплатная. Поэтому детям можно учиться. И языки, и книги. Было бы только желание заставить все это учить. Потому что дистанционно, конечно, сложно вато контролировать. А так информации достаточно.

ФГД-8_Ж3. У нас є дуже багато різних каналів, але переважно внутрішньо переміщені особи дізнаються інформацію через сарафанне радіо. У нас є джерела. По-перше, це офіційний сайт міської ради, Телеграм, Фейсбук-сторінка. Дуже багато переселенців зараз підписуються на сторінки міського голови. У нас сторінка міського голови дуже активна сторінка у соціальних мережах – у Вайбері, в Телеграмі, Фейсбуці. Там вже понад 100 тисяч підписників, і вони дуже багато дізнаються саме із цих джерел. Крім того, що він інформує про початок і відбій повітряної тривоги, там поширюється і інформація та роз'яснення, наприклад, як зареєструватися, де можна отримувати допомогу. Тобто ми зробили такі пам'ятки, куди потрібно звернутися ВПО у Тернополі покровоко. Тобто в основному це такі групи.

ФГД-8_Ж3. Хочу ще доповнити, що у нас на залізничному вокзалі у безпосередніх точках, куди приходять переселенці, там є гаряча лінія, люди там цілодобово приймають телефонні дзвінки, і вони там мають всю довідкову інформацію. Плюс у міській раді є довідка 15-80, це теж цілодобова консультація.

Існують певні відмінності у ситуації з наданням адміністративних послуг та допомоги для ВПО у містах та сільській місцевості. Попри те, що основна волонтерська діяльність зосереджена в містах, менша концентрація населення та ВПО у сільській місцевості дає змогу краще забезпечувати таких осіб.

***ФГД-3_Ж5.** Так как я живу за чертой Ужгорода, у нас там вообще с регистрацией нет проблем. Ни одного человека в очереди нет. Мы приехали, и в сельских органах сразу нас поставили на учет. Но до этого мы регистрировались в «Совином гнезде». Но это совершенно другая ситуация. И тогда еще не было этого закона, он вступил в силу совсем недавно.*

Особливих проблем з реалізацією права на освіту для дітей з внутрішньо переміщених сімей вдалось запобігти внаслідок апробованої під час епідемії COVID-19 системи дистанційної освіти. Водночас актуальним є питання дошкільної освіти та роботи дитячих садочків.

***ФГД-4_Ж6.** А в мене дитина ходить і зараз займається – додаткові заняття – до вчительки місцевої. І ще у нас поновили трошки онлайн уроки. Ну для мене поки що, я так розумію, садочки зачинені. Але багато тут теж дітей. Уже всі сусіди здружилися. Ну, дітям легше.*

***ФГД-6_Ж3.** У нас на два тижні були оголошені канікули. З 14 березня розпочалося дистанційне навчання у всіх навчальних закладах. ... громади працювали з внутрішньо переміщеними особами і вносили списки і інформацію про прибулих дітей, педагоги сконтактувались з дітьми із сімей ВПО для того, щоб залучити їх до навчання. Частина дітей працює дистанційно з педагогами зі своїх шкіл там, де це можливо, частина учнів на загальнодержавній доступній освітній платформі навчається. Але 85% дітей від загальної кількості прибулих, навчаються у наших начальних закладах освіти дистанційно з нашими педагогами. Що стосується садочків, то вони не працюють і перебувають на вимушеному канікулярному періоді.*

Деякі представники місцевої влади зазначають, що **зусилля з поширення інформації місцевою владою будуть найбільш ефективні у поєднанні з комплексним централізованим підходом** – єдиним інформаційним ресурсом для переселенців, в якому можна буде знайти точну та актуальну інформацію про роботу закладів соціальної інфраструктури та програми підтримки.

***ФГД-7_О:** Мені здається, що буклети не вирішать цю проблему. Для цього необхідно створити централізований сайт для ВПО, де людина може вибрати ту категорію, яка її цікавить. До прикладу, для надання медичної допомоги у Львові, ви можете звернутися у такий перелік лікарень; в Івано-Франківську — в такі лікарні. Те саме стосується й того, якщо людина хоче за кордон, тобто в Польщу та інші європейські міста. Людина також вибирає категорію і дивиться, куди саме їхати. Створення такого сайту спростить роботу для волонтерів.*

ФГД-9_Ч1. Ми на даний момент охоплюємо близько 200 тисяч активних осіб. Це наш телеграм-канал адміністрації, телеграм-канал голови адміністрації, Фейсбук-сторінка, це сторінки районних державних адміністрацій, це телеграм-канали районних державних адміністрацій, це волонтерські служби, телеканали, які зараз активно працюють. Тобто всі вони разом охоплюють близько 200 тисяч активних споживачів, плюс радіостанції. Також на пунктах, які перетинають біженці, коли заїжджали в область, теж завжди є інформація. Зрозуміло, що всіх охопити ми не можемо. І завжди у цій многоголосиці найбільше буде чути голос тієї людини, яка інформацію не змогла знайти. Тобто зі 100 людей, які почули інформацію, вони про це не скажуть, але одна людина, яка її не отримала, вона завжди про це буде говорити.

4. ОЧІКУВАННЯ ВІД МАЙБУТНЬОГО ТА ОЦІНКА ПЕРСПЕКТИВ

Більшість респондентів твердо переконані у перемогу України. Однак різняться думки стосовно того, що можна буде назвати цією перемогою. Загалом думки розходяться від ймовірності того, що це може бути повернення до статусу-кво на 23 лютого 2022 року, до переконання в тому, що це має бути повне звільнення українських територій включно з ОРДЛО та Кримом.

ФГД-5_Ст. Я думаю, що саме основне, це буде відновлення територіальної цілісності України. Це саме перше. Друге – це озброєння населення. Так як в Ізраїлі, щоб у кожного стояв автомат. Тоді не буде таких, не те що внезапних нападів, не буде того, що на Суми через годину прийшли танки. Любий чоловік зможе тоді...

ФГД-5_Вол. Так як вже не раз казали, що вона бездарна та російська армія, але дуже довга, трошки часу я даю нашим хлопцям і нашому народу на активну фазу від трьох тижнів до місяця. Я в них вірю, як ми всі в них віримо, і так далі. Що для мене буде перемога? У мене жінка до сих пір з 14-го року має паспорт України і прописана в Криму українському. І були такі ніби домагання, що це неправильний паспорт. Скільки її клювали, поміняйте, немає такої топографічної назви «Крим. Україна». Вона до сих пір вірить. Для мене перемога – це Крим і Донбас однозначно.

ФГД-5_О. Что я буду считать победой? Две точки зрения у меня, как у настоящего политолога на эту проблему. Знаете, есть субъективная... Для меня бы субъективной победой был бы возврат к ситуации вечера 23 февраля. Это было для меня субъективной победы. Но объективно, понимая, что, оставляя проблемные ситуации в Крыму, на востоке, это просто бомба замедленного действия, которая взорвется через достаточно короткое время

Частина респондентів трохи більш песимістична, але і вони радше вірять у перемогу України.

ФГД-5_Ол. Ну я думаю, мой прогноз более пессимистичный. Я думаю, что это будет длиться еще несколько месяцев так точно. Потому что если проанализировать даже последние недели, то видно, что динамика падает. Не так, как первую неделю - они лезли, лезли и лезли. Они тоже провели какую-то работу над ошибками и понимают, что вот так их надолго не хватит. Поэтому они уже где-то закрепляются. Вот те части, которые они могут взять. Вот там и закрепляются. Надо признать, что нашей армии сложно наступать. Потому что обороняются всегда легче, чем наступать. Если выйти в чистое поле, то можно повторить ту ошибку, которую сделали русские в первую неделю и получить сверху артиллерией и потерять все преимущества. Поэтому ситуация, как по мне, движется к пату: когда они уже не могут наступать, мы укрепимся настолько, что будем спокойно отбиваться. Но

наступать нам будет сложно. И вот это будет такая ситуация в клинче, когда мы будем стоять: и они не могут, и мы не можем. И тут скорее экономика вступит в действие и дипломатия. А экономика – это очень опасный фронт для нас. Все присутствующие здесь признались, что они живут за свои запасы. Они у всех разные и они закончатся, если не восстановит доходную часть. И когда люди перестанут проедать то, что у них есть, и надо будет пополнять ресурсы, это будет сложно. И вот тогда могут начаться еще большие проблемы в обществе, и ситуация для нас может стать более сложной. Поэтому, первое, я думаю, что активная фаза будет длиться еще некоторое количество месяцев, не мене трех так точно. А дальше смотреть по ситуации. И важно экономическую часть перезапустить, чтобы люди могли хотя бы минимально, но зарабатывать.

Більшість респондентів планують після закінчення війни (або принаймні по завершенні активних бойових дій) у рідних регіонах **повернутись до постійного місця проживання**. Водночас для багатьох актуальне питання – чи буде куди повертатись. Це означає, що повернення в регіони проживання безпосередньо залежить від наявності збереженого житла.

ФГД-1_Ж7. *Если будет разрушен дом, в котором мы жили, дома, в которых мы жили, то нам просто некуда будет возвращаться. Либо там арендовать, либо тут арендовать*

ФГД-1_В. *У меня еще одна интересная история. В общем в жовтне этого года в ипотеку я квартиру купил в Харькове. Неделю назад снизу соседка мне фотографию прислала. Это вообще кирпичный пятиэтажный дом. И стена фасадная упала с первого по пятый этаж. Вот.*

В. *Вашого будинку.*

ФГД-1_В. *Да. И с учетом того, что семья растет моя, я не знаю, как долго займет восстановление этого всего. И не знаю, есть ли смысл возвращаться туда. Поэтому - есть ли у меня план? Нет. Я не знаю. Пока один день живу и хорошо. Но глобально надо что-то думать, потому что возвращаться, по сути, некуда.*

П-2_А: *Якщо війна закінчиться завтра, то ми розуміємо, що всі переселенці не поїдуть від нас. Адже у багатьох житло зруйновано вщент, а хтось, в силу того, що у нас безпечно, залишиться тут.*

ФГД-12_Ж. *Ну у нас думки про майбутнє тільки такі, що війна скоро повинна закінчитися і ми всі повернемося додому. Просто якщо ми будемо думати так наперед, то це ніби усвідомлення для себе, що ми тут надовго. А я не хочу тут бути надовго, я хочу, щоб війна закінчилася, хочу додому.*

Певна частина біженців, особливо з територій, де ведуться активні бойові дії, наразі готуються до тривалого перебування за кордоном, а можливо, і еміграції.

ФГД-11_С. *Я не стільки хотіла працювати, скільки хотіла бути в чомусь задіяною і відчутти себе потрібною. Щодо роботи, роботу я свою втратила, і тут мені буде нереально її відновити. ... на рахунок роботи, то вже вибір абсолютно великий, тому що робити можна багато чого. Ніби ми люди розумні, шустрі, спритні, і я думаю, можна собі дати раду. Наскільки я знаю, у Норвегії навіть найпростіша робота дає змогу жити нормально і добре себе почувати. Тому якихось особливих страхів на рахунок цього питання у мене немає. І думаю, воно якось вирішиться.*

ФГД-12_М. *По поводу активной фазы, я думаю, что это еще месяц или полтора месяца. Но я бы не спешила возвращаться после прекращения огня, потому что есть еще вопрос заминированных территорий, закрытого неба. То есть я вижу для себя только способ сесть в самолет, купить билет и прилететь в Украину. Когда откроют небо, мы не знаем. Когда будет безопасно перемещаться по нашим дорогам, мы не знаем. Я думаю, что нам, женщинам и детям, надо дать возможность военным разобраться с этими вопросами. Я думаю, что осень мы еще будем здесь.*

ФГД-13_Ж2. *Якщо, наприклад, у мене буде можливість з Бельгії щось більше зробити для України, а не повернутися бомжем, який без грошей. Якщо у мене буде можливість повернутися із якимись грошима, які я можу вкладати, витратити в Україну... Тому що навіть зараз вже стараюся замовляти, якщо щось треба, подарунок, щоб це з України прийшло. Якщо буде така можливість, я не буду себе розглядати, що я зрадниця. Тобто якщо у мене буде можливість повернутися в Україну трішки економічно... Ну це я як один із варіантів розглядаю, якщо у мене буде можливість так повернутися, а не просто ходити там і жалітися на своє життя, в когось просити допомогу, то я, звичайно, залишуся і тут використаю цю можливість.*

Представники органів місцевої влади, які безпосередньо працюють з ВПО, теж підтверджують той факт, що велика частина переселенців або вже повертається додому, або ж планує повертатись найближчим часом.

ФГД-6_Ч3. *У всіх переселенців жевріє надія, що все скоро закінчиться. Раніше люди планували надовго залишатися, але зараз всі хочуть повертатися. Навіть з тих наших місцевих людей, які виїхали за кордон і вивезли свої сім'ї, вже частина повертається додому. Тому в людей дуже велика надія на те, що кінець війни настане швидко.*

Вагома частка респондентів все ж не збирається повертатись найближчим часом і з пересторогою ставиться до такої можливості. Більш песимістичні ті респонденти, які вже вдруге стали внутрішньо переміщеними особами (вперше – з населених пунктів Донецької та Луганської областей у 2014 році). Вони вказують, що у 2014 році теж плекали надію на швидке повернення, але конфлікт суттєво затягнувся.

ФГД-1_Ж4. *Я думаю, що ми не вернемося найближчі три місяці. Я розраховую на півроку по своїм таким внутрішнім відчуттям.*

ФГД-1_Ж2. *После 14-го года я с осторожностью буду говорить уже о нашей победе, в которой, конечно, уверена. В 14-м году из Луганска мы тоже уезжали на две недели, надеясь вернуться*

ФГД-2_Ж7. *Ну звичайно, вірю в перемогу. Так воно і буде. Але логічно треба думати, і я розумію, що це не буде швидко. Ну може активні дії не будуть такими активними, призупиняться чи стихнуть. Але думаю, десь до літа. Я вірю, що я повернуся то раніше додому. Але щоб всіх цих рашистів вигнати, то треба час. Тому не думаю, що буде так все швидко.*

Загалом трапляються і вкрай похмурі погляди стосовно нескорого завершення війни і неможливості повернення до нормального стану справ.

ФГД-5_Л. *Я, напевне, песимістичний прогноз скажу. Війна закінчиться тільки тоді, коли згорить Москва. За останніх 300 років ми мали 149 воєн з Росією. Тільки у наших підручниках про це не писалося, тому що ми слухали російську пропаганду. Я думаю, що нарешті всі відкриють очі і будуть розуміти, що в 17-му році, вірніше в 20-му нас завоювали. Не було радянської України. Це була завойована Україна. І ми зараз тільки починаємо відновлюватися. Я просто за фахом історик, тому я це завжди знала, але кожен раз доводилося сперечатися, бо російська пропаганда настільки в'їлася. Тому ми переможемо тільки тоді, коли Росія буде знищена.*

Водночас є і частка більш оптимістичних респондентів. На момент фіналізації звіту видно, що такий оптимізм був дещо передчасний.

ФГД-4_Ж6. *А я більш оптимістична. Мені здається, що ми будемо відмічати Пасху і перемогу одночасно. І закінчиться перемогою однозначно України. Ну я так думаю. І що ми додому повернемося. І все буде у нас добре. Нам допоможуть відновити наше прекрасне місто. І все буде добре. Я бачу і вірю, що ми уже перемогли. Бо Україна створила такий прецедент і таку мужність і людську, і Збройних сил. І показує, що світ такого ще не бачив. І це єднання, так, як я казала, що Бог зло оберне в добро. Я дуже вірю в це. Звичайно, коли це закінчиться, дуже важко прогнозувати, бо ми не маємо такого досвіду. І це*

дуже важливо. Хочеться, щоб якнайшвидше. 1 травня чи коли. Я, знаєте, на що надіюсь? Що якась як оце лавина, коли починає рухатися, коли якась невеличка сніжинка перевалила і почало воно рухатися. І я дуже чекаю, що якась буде така подія, яку ми навіть не можемо передбачити. Що воно так лавиною на нашу перемогу піде.

Представники місцевої влади найчастіше розуміють, що **потрібно готуватись до довготермінових проєктів з розміщення ВПО** та адаптації їх на новому місці, оскільки частина людей не повернеться. Водночас місцева влада поки не має формальних стратегій своєї довгострокової роботи з внутрішньо переміщеними особами.

***ФГД-1_Ч1.** Ми маємо готуватися. Навіть якщо наші заклади освіти розраховані на короткотривале або середньотривале перебування внутрішньо переміщених осіб. Нам треба розуміти, що їх необхідно доукомплектувати, хоча б на мінімальному рівні.*

5. ОЦІНКИ ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ ПЕРЕСЕЛЕНЦІВ

Певна частина респондентів не надто очікує на допомогу держави, а воліє покладатися на свої сили. Таких респондентів доволі багато, і вони зможуть про себе попіклуватись, особливо якщо їхні родичі та друзі проживають в умовно безпечних регіонах країни.

ФГД-4_ЖЗ. *Ну я на государстве, честно, не сильно рассчитываю. Потому что я понимаю, что ресурсы... Искать самим, снимать что-то. Пока есть два месяца, можем что-то искать. Если что-то попадетсЯ, будем снимать*

ФГД-6_ЖЗ. *Можливо, зараз, у зв'язку з тим, що урядом прийнято постанову, яка стимулюватиме роботодавців на створення робочих місць — виплата державою 6500 грн. за влаштування на роботу ВПО, ці люди матимуть роботу. Це нововведення стимулює осідання грошей на місцях. Але за рахунок того, що у нас низька заробітна плата, то ті люди, котрі прибули з регіонів, де висока заробітна плата, не хочуть працювати за такі гроші. Тим людям, навіть, якщо вони звільнені з попереднього місця роботи, вигідніше бути на обліку у центрі зайнятості у пошуках роботи і отримувати виплати, ніж отримувати мінімальну заробітну плату. Минуло тижня служба зайнятості звітувала про становлення на облік ВПО, які бажають знайти роботу і про стан працевлаштування, то бажаних, які звертаються до центрів зайнятості всього 67 осіб. Це я розповідаю про Коломийський район.*

Якщо ж говорити про ресурси громад, то на момент проведення дослідження, значна частина громад Західної України справлялась з підтримкою ВПО без залучення коштів центрального бюджету, хоча і знала про таку можливість. Відповідно, можна очікувати, що такі громади звертатимуться по державну підтримку з часом, коли власних ресурсів не вистачатиме.

ФГД-6_ЖЗ. *Так. Зараз багато питань є врегульованими урядовими документами і законодавчими документами. Тому захистом внутрішньо переміщених осіб займається держава. Прийнята відповідна постанова Кабінету Міністрів України (ми розуміємо, що гуманітарна можливість громад поступово буде йти на спад), а Міністерство соціальної політики має відкриті благодійні рахунки, на які кошти переказуються всіма бажаними, як і громадянами України, які проживають на її території та за кордоном, і громади мають право на забезпечення потреб внутрішньо переміщених осіб з цього благодійного рахунку, через заявку отримувати кошти. На вчорашній день жодна з наших громад Коломийського району ще такою можливістю не скористалася, але я знаю, ... в нашій області є громади, які скористалися цим правом. До прикладу: сама Івано-Франківська територіальна громада вже отримала такі кошти.*

5.1. Робота органів місцевої влади з розміщення ВПО та надання їм підтримки

Практично всі громади на території Західної України розпочали свою роботу з розміщення переселенців та допомоги їм з перших днів війни. На початку така робота мала хаотичний вигляд – всі щось робили, проте координації та розуміння ситуації не було. Така ситуація спостерігалась впродовж перших тижнів війни, коли ситуація на фронтах стрімко змінювалась.

***ФГД-6_Ж6.** У нашій громаді ми почали приймати людей з 26 лютого. Насамперед люди їхали до родичів, знайомих, розміщувалися всі в приватних секторах.*

***ФГД-6_Ч1.** Штаб зорганізовано з першого дня початку війни. Почали приймати переселенців, здається, з неділі або понеділка, коли почалися військові дії, але точно не згадаю. Розпочалася робота хаотично, бо ніхто не розумів, як вона має виглядати в кінцевому результаті, але ми швиденько зорганізувалися. Основна група людей в нас поселена в приватному секторі.*

***ФГД-6_Ж1.** В нас, у Гвіздецькій територіальній громаді, розпочалася робота теж з перших днів початку війни. Перші переселенці в нас зареєструвалися 28 лютого. Переважно в нас переселенці проживають у приватних секторах. У дитячому садочку проживало 8 осіб, які вже звідти виїхали. Поки люди допомагають, з одягом. Після реєстрації переміщених осіб ми запитуємо, що їм потрібно в першу чергу: одяг, харчування. Стараємося допомагати.*

***ФГД-9_Ж4.** Спочатку ми працювали в такому режимі, наш заклад був заповнений повністю особами, які постраждали від домашнього насильства. Але у зв'язку з можливістю переміщення їх за кордон, оскільки існувала небезпека на території України з боку кривдників, тож ми скористалися можливістю переправити їх за допомогою міжнародної організації з міграції до інших країн. Таким чином ми мали можливість звільнити місце у закладі для внутрішньо переміщених осіб.*

Ключовим завданням місцевої влади на першому етапі війни було короткотермінове розміщення переселенців. Для цього використовувались переважно об'єкти соціальної інфраструктури (як от школи), які не призначені для довготермінового розміщення людей, але можуть виконувати цю функцію в короткій перспективі.

***ФГД-6_Ч1.** Якщо беремо соціальну сферу, то станом на сьогодні – це короткотривале розміщення у закладах освіти і культури. Якщо брати приватний сектор (тут люди на довготривалому проживанні), але як буде далі, скільки часу люди зможуть допомагати – ми не знаємо. Це буде зрозуміло по факту і по часу.*

З часом робота місцевих органів влади та волонтерів стала трохи більш системною. Представники органів влади запевняють, що критичні потреби переселенців їм вдається забезпечувати.

***ФГД-6_Ж1.** Ну так, вже став більш системним. Спочатку все відбувалося хаотично, адже ми не знали, як це правильно робити. На даний час працюємо організовано.*

***ФГД-6_Ж4.** Сам процес прийому людей був спочатку неорганізований, але ми дуже швидко виробили механізм роботи. Робота налагодилася й ми почали працювати у звичному режимі.*

***ФГД-9_Ч5.** Поки що, мені здається, що на фоні інших областей у нас є все. Все у порівнянні. Тому скаржитися нам на це – зріх. Базові потреби ми закриваємо, гострого дефіциту немає. Завжди можна поїхати кудись і привезти.*

При цьому наразі **місцеві органи влади не можуть вказати точну кількість внутрішньо переміщених осіб, які проживають у конкретному населеному пункті**. По-перше, частина ВПО використовувала певний населений пункт як проміжну станцію на деякий час для подальшого переміщення. По-друге, після витіснення російських військ з Півночі, частина переселенців повернулася на постійне місце проживання. І по-третє, значна частина ВПО проживає у родичів чи друзів і, відповідно, не реєструється. Все це ускладнює реальну оцінку ситуацію та не дає змоги визначити достеменну кількість внутрішньо переміщених осіб, які проживають у конкретному місті чи селі.

***ФГД-10_Ж2.** Я ще хотіла б додати той факт, що дуже багато населення першочергово приїхало до родичів і не всі навіть на сьогодні зареєструвалися. І не всі хочуть. Бо якщо бути відвертими, то дуже багато чоловіків, які безпосередньо мають окремі кімнати. На жаль, воно є, які не хочуть, бо це за собою веде військовий облік і відповідно як мінімум повернення в ті області, де вони мають піти чи до Збройних сил, чи до тероборони. Але цей факт на сьогодні наявний в нашій області. Це ще той відсоток, який не є офіційно опублікований і зафіксований серед внутрішньо переміщених осіб.*

***ФГД-9_Б.** Коли держава зараз буде платити, то потрібна буде реєстрація у соцзахисті осіб, які офіційно отримують статус біженця, щоб потім вони могли отримати ті кошти офіційно на картковий рахунок. Але є такі сім'ї, які не хочуть, щоб про них знали, де вони проживають, то відповідно вони не будуть реєструватися, і ми про них знати не будемо.*

***ПІ-4_Н:** Офіційно близько 220000 осіб є зареєстрованими. Але ж, я кажу, що ця цифра може бути подвоєною, адже багато людей приїхало в область і самостійно знайшли житло або орендують за власні кошти квартири. Хтось приїжджає і проживає у селах, де селиться в будинки, або підселюється до сімей.*

5.2. Можливості переміщення бізнесу в умовно безпечні регіони України

Представники органів місцевої влади загалом покладають достатньо високі сподівання на підтримувану державою програму переміщення бізнесу у більш безпечні регіони України. Це дасть можливість частково зменшити безробіття в регіонах та стимулювати економічне життя. Загалом респонденти-представники місцевих органів влади доволі оптимістичні стосовно переміщення бізнесу, але зазначають, що допоки триває активна фаза війни, марно сподіватись на довготривалі інвестиції, передовсім з-за кордону, тому економічна ситуація все одно залишатиметься вкрай важкою, навіть в умовно безпечних регіонах.

ФГД-6_ЖЗ. Підприємства, які хочуть переміститися, вони хочуть площ не земельної ділянки, вони хочуть відведені комунікації. Те, що стосується земельних ділянок, то зараз більше вивчається можливість залучення вільних земельних ділянок під будівництво, адже ми розуміємо, що значна частина тих, хто перебуває зараз у нас, не будуть мати куди повертатися.

ФГД-6_Ч2. Я розповідав, що у Івано-Франківськ повертаються великі виробники. До прикладу: до міста приїхав «Матралюкс» з Дніпра — великий виробник матраців, який має багато робочих місць і вони повністю працюють й наразі розгортають виробництво. Також інші виробники з центру України їдуть саме у Франківськ.

ФГД-8_Ч2: Але, скажемо так, бізнес відновлюється. І є дуже багато зараз запитів від бізнесу зі сходу, з центру України, які хочуть перенести своє виробництво в Тернопіль. То зараз ми вже зібрали базу даних вільних площ виробничих, вільних складських площ. Якщо заходить якийсь бізнес з запитом про цехи чи склади, ми пропонуємо не тільки свої, тобто ми обдзвонили місцеві бізнеси. Там одна велика тютюнова компанія звернулася, що потрібно складські переміщені. Вони переносять свій офіс в Тернопіль. Ми сконтактували їх з іншим бізнесом, діючим в Тернополі. Вони вже там між собою домовляються про використання площ. Є, звичайно, підприємці, які не хочуть ділитися площами, хоча у них там великі просторі. Можуть і в оренду здавати, і продавати. Я так розумію, що вони чекають, коли ринкова ціна на нерухомість виросте, щоб щось продати на більш вигідних умовах. От така історія. Сам тернопільський бізнес помаленьку відновлюється. Є проблема з ланцюжками. Є проблема, тому що дуже багато постачальників сировини продукції були з центральної та східної України. Особливо, що стосується металу, пластику. Наприклад, зараз ми зіштовхнулися з проблемою теплоізоляційних матеріалів. Зокрема, мінеральна вата, тому що завод, який був розташований на сході, його розбомбили. І це був один з найбільших виробників в Україні мінеральної вати. Ця проблема зараз чекає не тільки Тернопіль, а всі міста. Тобто практично в більшості випадків

бізнесу потрібно відбудувати ці логістичні ланцюжки по-новому. Тут ще друге питання, оскільки багато постачальників, які мали свої виробництва в Україні або їх закрили... Тобто навіть ми знаємо, що інвестори, підприємства з іноземним капіталом в Тернополі деякі вивозили станки, тобто евакуювали свої підприємства з України. Тобто ми це втратили. Зараз бізнесу потрібно шукати варіанти: або десь шукати постачальників на західній Україні, їх не так багато, або за кордоном.

6. НЕСПРИЯТЛИВІ ТА ПОТЕНЦІЙНО НЕСПРИЯТЛИВІ СИТУАЦІЇ СТОСОВНО РОЗМІЩЕННЯ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ

Існує ціла низка викликів та проблем, пов'язаних з розміщенням внутрішньо переміщених осіб. Умовно їх можна розділити на декілька категорій, зокрема на соціально-економічні та інформаційно-психологічні.

До першої категорії можна віднести:

1. Вкрай низький рівень фінансових резервів у частини внутрішньо переміщених осіб, які продовжують вичерпуватись.
2. Неможливість забезпечити оплачуваною та кваліфікованою працею значну частину внутрішньо переміщених осіб.

Економічні проблеми можуть посилюватись і надалі, оскільки фінансові ресурси переселенців доволі лімітовані, а швидкого росту ринку праці на умовно безпечних територіях очікувати не варто.

До другої категорії можна віднести всі ті фактори, які спричиняють міжособистісне та міжгрупове напруження серед людей. Реальні та видумані причини часто використовуються російською пропагандою та оформлюються в інформаційно-психологічні операції Росії, які мають на меті посилити напруження та збурити конфлікти всередині України, особливо між різними групами людей. Відповідно, потрібно розрізняти наступні причини напруження всередині громад міст та сіл на умовно безпечній території України. Економічні негаразди також посилюють інформаційне напруження, оскільки питання безробіття дуже активізувалось після початку повномасштабної війни і для мешканців умовно безпечних регіонів України.

1. Реально наявні ідейні та побутові протиріччя, які потрібно долати шляхом відкритого і цивілізованого діалогу.
2. Інспіровані російською пропагандою та агентами впливу протиріччя та конфлікти між переселенцями та місцевим населенням.

ФГД-8_Ж1. *Наша робота дуже змінилася, тому що важливі проекти, якими ми займалися – це проекти, пов'язані із дезінформацією. До речі, ми зараз бачимо багато дезінформації, яка спрямована на біженців, які знаходяться у Західній Україні або переїхали до Польщі та інших країн.*

ФГД-9_Ч5. *Дуже ще працювали над тим, щоб ворожнечу не створити між жителями і переселенцями. Бо є такі, що напише... Просто машина стала на тротуар чи на плитку. Сфотографували і написали: «Оце переселенці, очі скляні, обкурені, п'яні». І 240 лайків, 300 поширень. Я кажу: ви що робите? Якщо трапляється такий випадок, то – в 102. І поліція моментально забирає. І (не чітко, можливо щось про повістки.) Бо у нас трьох в селі Заріччя забрали. Погуляли хлопці рано, вночі доставлені, повістки, пішли (не розбірливо). Ото теж важливо, щоб гасити таке протистояння. Бо є люди різні. Хто особливо не спілкується з цими переселенцями, то не дуже розуміє, що це таке і чому вони живуть у спортзалі чи в актовому залі, чи в класі.*

ВИСНОВКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ

- 1) Спільними зусиллями влади та волонтерів **Україна загалом справилась з розміщенням та підтримкою першої групи внутрішньо переміщених осіб.** Потужна організація місць тимчасового розміщення, робота волонтерів із забезпечення людей всім необхідним дали змогу справитись з вкрай складною гуманітарною ситуацією і не допустити ще й гуманітарної катастрофи в умовно безпечних регіонах України.
- 2) **Звільнення Київської, Чернігівської та Сумської областей дозволило трохи зменшити проблему** кількості **внутрішньо переміщених осіб** та частково розвантажити можливості місцевої влади на умовно безпечних територіях та волонтерів.
- 3) **Тих ВПО, які мають достатні фінансові ресурси і планують у короткотерміновій перспективі повернутись на постійне місце проживання, варто активніше залучати до волонтерської активності.** Наявність часткової зайнятості, хай і безоплатної, позитивно відображається на психологічному стані людей, які відчують свою залученість до загальної справи.
- 4) Водночас **найскладніший етап вирішення потреб переселенців, ймовірно, попереду.** В тих переселенців, які наразі не можуть повернутись до місць постійного проживання (тому що там тривають бойові дії, або ж вони втратили житло внаслідок бойових дій), закінчуються фінансові ресурси та можливість жити поза місцем постійного проживання і без оплачуваної роботи.
- 5) На сьогодні доречним є **виокремлення тих ВПО, які втратили одночасно як житло, так і роботу, що робить їх пріоритетними для державної підтримки.** Якщо у держави немає можливості відновити житло таких людей, то нагальною стає підтримка у питанні оренди чи оплата за розміщення таких осіб в сім'ях, які можуть надати таке житло (наприклад, приватний будинок).
- 6) З огляду на те, що фінансові резерви більшості внутрішньо переміщених осіб практично вичерпуються, необхідно максимально актуалізувати питання забезпечення оплачуваною роботою ВПО. **Програма релокації підприємств з небезпечних районів може стати стартовим етапом комплексних дій.**
- 7) **Грантові програми підтримки малого бізнесу, а також створення робочих місць в умовно безпечних регіонах мають бути недискримінаційними,** і на них повинні мати право подаватись як переселенці, так і особи з числа місцевого населення, оскільки багато з них також втратили роботу внаслідок війни. Позитивна дискримінація переселенців є можливою, однак потрібно мінімізувати ризики суспільно політичного напруження.

- 8) **Російська пропаганда та інформаційно-психологічні операції цілеспрямовано працюють на розпалюванні ворожнечі між місцевим населенням та переселенцями.** В цьому контексті використовуються як реальні приводи, які неминуче стаються у суспільному житті, так і відверті фейки. Тому критично необхідно посилити роль інформаційно-просвітницької роботи, а також виявлення та знешкодження інспірованих Росією провокаторів.

- 9) Вкрай важливою є **розгортання доступної психологічної підтримки.** Психологічний стан великої кількості переселенців доволі нестабільний. При цьому люди самостійно досить рідко звертаються по психологічну допомогу, тому **така підтримка має бути проактивною.** Окремо варто розглянути програми психологічної допомоги для дітей, оскільки вони перебувають в особливо уразливому становищі та часом не можуть отримати адекватну увагу з боку батьків. Така підтримка теж має надаватись проактивно.